

PRAGMATIČKE ČESTICE *BAŠ* I *UPRAVO*, *ТЪКМО* I *ИМЕННО* U HRVATSKOME I BUGARSKOME JEZIKU

Rosica Stefčeva

Sofijsko sveučilište „Sv. Kliment Ohridski“
Fakultet slavenskih filologija
rosica_stef@abv.bg

UDK: 811.163.42'36:811.163.2'36

Izvorni znanstveni rad
Primljen: 26. 10. 2024.

Prihvaćen za tisak: 11. 1. 2025.

U radu se progovara o modelu prezentacije pragmatičkih čestica *baš* i *upravo*, *тъкмо* i *именно* u hrvatskome i bugarskome jeziku. Dominantna je istraživačka metoda teorija integralnoga opisa jezika J. Apresjana u koju su integrirane teorija retoričkih struktura i teorija relevantnosti. Integralni model opisa teži uspostavi suodnosa između strukturno-jezičnih i diskursno-pragmatičkih karakteristika čestica. Analitičkim tumačenjem rječničkih definicija konstruira se model upravljanja partikula na dubinsko-sintaktičkome planu. Analiza podataka iz nacionalnih korpusa usredotočena je na ispitivanje determiniranosti diskursnih svojstava čestica variranjem modela upravljanja pod utjecajem konteksta (retoričkih struktura). Pragmatičke čestice *baš* i *upravo*/*точно* i *именно* signaliziraju prije svega retoričke odnose tipa amplifikacije i preformuliranja kojima se povećava priopćajna protočnost diskursa.

KLJUČNE RIJEČI: *pragmatičke čestice, semantičko-pragmatička distinkcija, teorija integralnoga opisa, teorija retoričkih struktura*

Uvod

Cilj je ovoga rada prikazati teorijski model koji uspostavlja suodnos između strukturno-lingvističkih i diskursno-pragmatičkih karakteristika čestica *baš* i *upravo* i *точно* (*тъкмо*) i *именно* u bugarskome i hrvatskome jeziku. Primjena modela na ekscerpiranu građu trebala bi odgovoriti na pitanje kako invarijantno značenje partikula omogućuje njihovo funkcioniranje na razini diskursa.

U ovome radu opredijelili smo se za termin pragmatička čestica iako se za te jezične elemente koriste i termini diskursna partikula (Dedaić i Mišković-Luković 2010), diskursni/ pragmatički marker (Fraser 2009, Schiffrin 1987) ovisno o teorijskome pristupu i terminološkoj tradiciji. Naziv „čestica / partikula ranijeg je postanka od naziva oznaka / marker i tipičniji je za južnoslovensku lingvističku tradiciju” (Mišković-Luković i Dedaić 2010: 7). Osim toga, termin pragmatička čestica svakako je prikladniji u jednome integralnom opisu jezika u kojemu se teži koherentnomu prikazivanju gramatičkih i pragmatičkih informacija.

1. Integralni model opisa pragmatičkih čestica

Budući da su povezani s različitim aspektima funkcioniranja diskursa, pragmatičke čestice ne mogu se prikazati jednim konstitutivnim obilježjem. Stoga bi za njihov opis najprikladniji bio integralni pristup jezičnoj građi koji se temelji na teoriji integralnoga opisa jezika (Апресян 2009). Dalje u svome radu primjenjujemo jedno od njegovih načela: prikaz svojstava leksema kombinira se s izvođenjem pravila po kojima se ostvaruju sintagmatske veze ili spojivost partikula u najširem smislu (usp. Апресян 2009: 111). Konkretnije, u istraživanju to znači pokazati na koji su način diskursna svojstva riječi uvjetovana modelom upravljanja na dubinsko-sintaktičkome planu. To se postiže cjelovitim leksikografskim opisom jer njegove sastavnice omogućuju uspostavu motiviranih veza između različitih svojstava leksema. Pri izradi teorijskoga modela opisa pridržavamo se redukcije opširne leksikografske informacije te izdvajamo tri osnovne sastavnice – gramatičke (morfološke i sintaktičke), semantičke i diskursno-pragmatičke informacije. U terminološkome aparatu zastupljen je uglavnom instrumentarij teorije integralnoga opisa jezika i teorije retoričkih struktura.

1.1. Gramatičke informacije

Gramatičke informacije prikazuju kategorijalnu pripadnost riječi i njezin identitet na strukturno-funkcionalnoj (sintaktičkoj) razini, uključujući i osnovne semantičke pokazatelje.

Budući da rječničke definicije sadrže oznake vrste riječi, pri određivanju kategorijalnih oznaka polazimo od njih. U Velikome Anićevu rječniku natuknica *upravo* definirana je kao prilog i sekundarno kao čestica, a *baš* kao priložna čestica. Budući da se vrsta riječi određuje i na temelju sličnoga načina funkcioniranja na sintaktičkoj razini (Gligorić 2013), smatramo da je potrebno razlikovati funkcioniranje priloga od homonimne čestice. Naime, prilozi *upravo* i *baš* dolaze u službi priložne oznake, dok se čestice uključuju u osnovnu strukturu ne tvoreći sintagme s predikatom čime se ističe njihova sintaktička posebnost i uloga modalno distinktivnih jezičnih sredstava (Sesar 2009: 51).

Kao priložne oznake *baš* i *upravo* određuju predikatni sadržaj iskazujući bliskost dvaju događaja u vremenu ili vrijeme veoma malo udaljeno od trenutka u kojemu govornik govori, npr. *Roditelji joj **upravo** stižu* (1), ***Upravo** je poslao e-mail iz internet kafića* (2), *Eno, **baš** mi dolazi majka* (3), ***Baš** je završio akademiju* (4).

Kao pragmatičke čestice, ili modifikatori (Pranjковић 2005: 257-258), *baš* i *upravo* mogu stajati uz predikat i sve ostale rečenične članove ostvarujući funkciju modifikacije - njima se iznosi subjektivno mišljenje kazivača da se radnja tiče upravo pojma uz koji stoji čestica (5, 6) ili da se doista ili zapravo vrši radnja imenovana glagolom (7, 8). Drugim riječima, „čestica sintaktički dolazi s druge, pragmatičke razine, i ponaša se parentetski, a semantički proširuje kontekst” (Sesar 2009: 50): *A taj trenutak je upravo sada. Upravo o tome govorim* (5), *Recept za voćni kolač koji može ispeći baš svatko* (6), *Baš ih znam izabrati, zar ne?* (7), *Baš i ne slušam Mariju dok priča.* (8).

Iako se riječi ovoga tipa najčešće obrađuju u jednome rječničkom članku, nije riječ o jednoj višeznačnoj natuknici, nego o različitim riječima koje se, premda zadržavaju poneki zajednički sem, značenjski udaljavaju. Homonimnost priloga i čestica upućuje na moguće rezultate konverzije praćene promjenom gramatičkih, leksičkih i semantičkih karakteristika leksema (usp. Tafra 1998). U promjeni gramatičkih obilježja priloga najočitiya je promjena sintaktičkih funkcija - gubi se strukturalna samostalnost, a razlike uglavnom nastaju u sintaktičkoj distribuciji. Leksički indikatori konverzije bili bi stupanje u nove sinonimne (ili antonimne) odnose i nemogućnost kontekstualne zamjenjivosti: *Roditelji joj upravo stižu.* (9) → upravo = ‘sada, u tom trenutku, točno’; *Ova knjiga upravo pokazuje kako to ostvariti u šahu.* (10) → upravo = ‘ustvari, zapravo’.

U bugarskome jeziku česticama *baš* i *upravo* odgovara više riječi: *тѣкмо, току-що, точно, имено, наистина, всъщност* za koje vrijede slične konstatacije o sintaktičkoj distribuciji:

- uz predikat funkciju priložne oznake ostvaruju *току-що, тѣкмо* i *точно*, npr.: *Upravo sam je vidjela u uredu.* ↔ *Току-що/Точно/Тѣкмо я видях в офиса* (11); *Baš je završio akademiju* ↔ *Току-що/Точно/Тѣкмо е завършил академията* (12);
- kao modifikatori uz predikat i sve ostale rečenične članove funkcioniraju *тѣкмо, точно, имено* i *наистина*. Česticama, upotrijebljenim uz predikat, ističe se da se *наистина, всъщност* ostvaruje radnja imenovana glagolom ili da se neki pojam može kvalificirati preko imenice ili pridjeva u sklopu imenskoga predikata: *Baš ih znam izabrati, zar ne?* ↔ *Наистина знам да избирам, нали? Много съм добър в избирането, нали?* (13); *Baš i ne slušam Mariju dok priča.* ↔ *Когато Мария говори, не я слушам много, много (изобщо не я слушам). Всъщност не слушам Мария, докато говори.* (14); *Jadan Petar, ali baš je bio naivčina.* ↔ *Горкият Петър, но наистина беше наивник., Горкият Петър, но беше пълен наивник.* (15).

Česticama se ujedno naglašava faktivnost i intenzitet radnje ili kakvih osobina pa se takvo ispreplitanje semantičkih komponenti ogleđa i u različitim prijevodnim varijantama – s pomoću priloga i pridjeva *много, изобицо, пълн* ili pragmatičkih čestica *всщност, наистина*.

U Akademijinu rječniku suvremenoga bugarskog književnog jezika (URL 1) uz natuknice *тѣкмо, точно, току-що* stoji gramatički kvalifikator *прилог* (*наречие*), a riječ *именно* određena je dvama gramatičkim kvalifikatorima – i kao prilog, i kao čestica priloga. Sva značenja razmatranih riječi obrađuju se u jednome rječničkom članku. Analiza građe pokazala je međutim neke proturječnosti u rječničkoj definiciji: *именно* se upotrebljava isključivo kao modifikator (*Именно него избраха*), dok *точно* i *тѣкмо* funkcioniraju i kao priložne onake i kao modifikatori (*Точно/току-що/тѣкмо си дойдох от работа; Защо избраха точно/тѣкмо/именно него?*). Jednom riječju, rezultati partikulacije uočljivi su jedino kod natuknica *тѣкмо* i *точно* jer su na njih primjenjivi svi kriteriji provjere konverzije: kao čestica *тѣкмо* ostvaruje drugačije sinonimne veze u odnosu na prilog *тѣкмо*, usp. *тѣкмо* (čest.) – *точно, наистина, всщност, именно* ↔ *тѣкмо* (prilog) – *току-що, преди малко, ей сега...*

Konverzija je veoma često povezana s procesom pragmatikalizacije tijekom kojega „neka riječ... mijenja svoje propozicijsko značenje u korist isključivo metakomunikativnog, diskursno-interakcijskog značenja” (Badurina, Pranjковић 2021: 14).

1.2. Semantičke informacije

Jezična semantika u principu kodira dvije vrste informacija: veći dio jezičnih jedinica ima konceptualno značenje i konceptualni doprinos sadržaju iskaza. Za razliku od njih, leksičke jedinice s proceduralnim značenjem služe kao indikatori načina na koji se tumače konceptualne reprezentacije (usp. Mišković-Luković, 2015: 25) ili „upućuju na procedure/postupke za rukovanje konceptima ili konceptualnim reprezentacijama u procesu zaključivanja” (Badurina i Pranjковић 2018: 18). Čestice se u tom pogledu najčešće određuju isključivo kao proceduralne riječi, odnosno kao konceptualno prazne riječi. U našoj analizi pridržavamo se Fraserove teze da se u semantici većine pragmatičkih čestica mogu izdvojiti dva tipa značenja – konceptualno (jezgreno, invarijantno) i proceduralno¹ (usp. Fraser 2009).

¹ Prema Griceovoj teoriji čestice tipa *upravo* i *baš* funkcioniraju kao konvencionalne implikature s obzirom na to da je mehanizam njihova aktiviranja povezan s konvencionalnim (tj. kodiranim) aspektima jezičnoga znaka. Iste se riječi u semantici postgrajsove teorije

Invarijantno (jezgreno) značenje čuva „tragove” denotativnoga značenja priloga od kojega je nastala čestica, dok se proceduralno značenje ostvaruje na razini iskaza i diskursa i predstavlja variranje invarijantnoga značenja pod utjecajem konteksta.²

Semantička reprezentacija jedna je od glavnih komponenti u integralnome leksikografskom opisu riječi i predstavlja analitičko tumačenje značenja posebnim metajezikom (usp. Апресян 2009: 115). Semantički model pragmatičkih čestica *baš i upravo* // *точно, тъкмо, именно* modeliramo polazeći od preliminarne teze da čestice imaju osnovno invarijantno značenje koje se iskazuje kroz njihov model upravljanja na dubinsko-sintaktičkome planu. Analizu usmjeravamo na leksikografske definicije i primjere iz nacionalnih korpusa nastojeći putem apstrahiranja doći do invarijantnih semantičkih komponenti.

Analitička tumačenja uglavnom sadrže sljedeće sastavnice: sudionike ili glavne elemente u situaciji; moguće odnose među njima; zajedničku pozadinu predznanja govornika i adresata (presupozicije); subjektivne stavove i mišljenja govornika o situaciji ili njezinim sudionicima (modalni okviri). Modalni okviri i presupozicije izdvajaju se kao pragmatičke komponente u interpretaciji, a sudionici su označeni kao varijable latiničnim slovima X, Y, Z itd. Uvođenje varijabli pokazuje kako koreliraju analitičko tumačenje leksema i model upravljanja (usp. Апресян 2009: 20) i koje se semantičke valencije potenciraju tim modelom.

Analitička tumačenja višeslojne su strukture u kojima se izdvajaju asercija, presupozicija i modalni okviri (usp. Апресян 2009: 19).

1.2.1. Analitičko tumačenje čestica *upravo*//*именно* (тъкмо, точно)

Asercija sadrži model upravljanja partikule na razini dubinsko-sintaktičke strukture koji se prikazuje s pomoću formalnoga zapisa te strukture i posebnoga semantičkog metajezika: **X upravo Y//X именно Y** (*upravo taj, a ne neki drugi*³); između elemenata X i Y uspostavlja se sljedeći odnos – element X (kao potencijalni i implicitni argument predikacije ili

relevantnosti koja postulira distinkciju između konceptualnoga i proceduralnoga značenja podvode pod proceduralne izraze koji utječu na inferencijalne mehanizme (usp. Mišković-Luković 2015: 44).

² Stoga bismo semantiku pragmatičkih čestica mogli razmatrati i kao problem semantičko-pragmatičke distinkcije. Drugim riječima, ključno bi bilo pitanje gdje prestaje semantika (kodiranje), a gdje počinje pragmatika (inferencijalno izvođenje smisla) (usp. Badurina 2018: 68, Mišković-Luković 2015).

³ Kurzivom ističemo metajezične definicije relacija na dubinsko-sintaktičkome planu.

potencijalni nositelj predikacije iz ograničenoga mnoštva elemenata R) potpuno odgovara, podudara se ili je u potpunosti usklađen s elementom Y (= verificiranim, eksplicitnim i aktualnim elementom Y prema očekivanjima, zahtjevima, pretpostavkama, mišljenju govornika). Pritom se značenje potpune usklađenosti izvodi iz zajedničkoga sema koji dijele prilog *upravo* i čestica *upravo*, a to je značenje bliskosti, podudarnosti. Na površinskoj razini model upravljanja iskazuje se kroz iste formalno površinske realizacije koje smo već pokazali u prethodnome dijelu „Gramatičke informacije”.

Modelom upravljanja zadane su odgovarajuće presupozicije i modalne komponente: npr. postuliranje skupa potencijalnih elemenata (argumenata), iz kojega se izdvaja jedan X koji potpuno odgovara Y (prema ocjeni, mišljenju ili pretpostavkama govornika), modelira kontrastni fokus u rečenici tako što mnoštvo alternativa (presuponiranih ili zadanih kontekstom) svodi na jednu (usp. Ницолова 2008: 479, Ђовкова-Шии 2022: 188). Modalne komponente mogle bi se ostvariti u analitičkome tumačenju kao modalnost vjerodostojnosti (usp. Sesar 2009), tj. kao veći stupanj uvjerenosti govornika u istinitost podataka koje prenosi ili naprosto kao ocjena adekvatnosti nominacije.

Sve tri sastavnice analitičkoga tumačenja: model upravljanja (= asercija), presupozicije, modalne komponente potenciraju određene semantičke valencije (usporedivost, bliskost itd.) koje se ostvaruju na razini diskursa. Primjerice, značenje bliskosti, usporedivosti lako podliježe transformaciji u odgovarajuće diskursne sadržaje - u preformuliranje (zbog usporedivosti sadržaja), preciziranje prethodnoga sadržaja ili konkretiziranje (*točnije rečeno, da upotrijebim točniji izraz, naime* itd.). Upravo te semantičke valencije pragmatičkoj čestici omogućuju uklapanje u strukturu retoričkih odnosa koji oblikuju diskurs (v. dalje 3. **Diskursno-pragmatičke informacije**).

1.2.2. Analitičko tumačenje čestica *baš*//именно (тъкмо, точно)

X baš Y//X именно, наистина Y: između elemenata uspostavljaju se dvije vrste odnosa: *baš/upravo taj, a ne neki drugi*: element X (kao potencijalni i implicitni argument predikacije ili potencijalni nositelj predikacije iz mnoštva sličnih elemenata R) potpuno odgovara, podudara se ili je u potpunosti usklađen s elementom Y (= verificiranim, eksplicitnim i aktualnim elementom Y prema očekivanjima, zahtjevima, pretpostavkama, mišljenju govornika); *baš taj u punoj mjeri*: element Y o kojemu referira iskaz na maksimalno uspješni način egzemplificira element X (kao prototip)⁴ ili Y realizira svojstva X u

⁴ U tom slučaju partikula *baš* funkcionira kao odredba kategorizacije kojom govornik uklanja

najvećoj mogućoj mjeri ili u punoj mjeri (prema govornikovu mišljenju), iz čega slijedi da su Y i X povezani odnosom jednakosti.

Postavili bismo tezu da je u invarijantnome značenju čestica *baš*//*точно, тъкмо* sem bliskosti, usporedivosti potisnut (iako se čestice *baš* i *upravo* mogu sinonimno zamjenjivati *Oni su izabrali baš njega... Oni su izabrali upravo njega...*), a dominantan je sem zastupljenosti osobina u punoj ili najvećoj mjeri (intenzifikacija osobina). Stoga *baš* i *upravo*, s jedne strane, ostvaruju slične diskursne sadržaje, primjerice utočnjivanje i preciziranje na temelju logičko-smisaonoga odnosa analogije: *Baš/upravo to sam htio reći*. S druge strane, utvrđivanje visoke zastupljenosti kakvih (kategorijalnih) osobina povezano je s intencijom tvrdnje koja se ne može zamisliti izvan modalnosti vjerodostojnosti. Upravo je modalnim komponentama u značenju partikula uvjetovana i mogućnost sinonimne zamjene česticama *zaista, ustvari, u biti*//*наистина*.

Modalne komponente služe još i emocionalnoj aktualizaciji iskaza ili ekspresivizaciji jer se podudarnost elemenata (potencijalnoga i aktualiziranoga) može vrednovati i pozitivno i negativno, a semantička komponenta ‘visoki stupanj zastupljenosti kakvih osobina’ omogućuje partikulama ulogu modifikatora ekspresivnih ilokucija: *Baš njega ste izabrali?! Baš sad?! Baš lijepo ste to zamislili!*

Presupozicijske komponente ponovno su relacijski određene: naspram mnoštva potencijalnih alternativa presuponiranih kontekstom ili naspram pojmovne kategorije u odnosu na koju je element Y pragmatički semantiziran. Na razini diskursa taj bi se odnos mogao oblikovati i kao anaforički.

U zaključku iznijeli bismo sljedeće: model upravljanja potencira postojanje semantičkih valencija koje se pod utjecajem konteksta na razini diskursa ostvaruju kao konkretna diskursna značenja, subordinirana strukturi diskursnih (retoričkih) odnosa.

1.3. Diskursno-pragmatičke informacije. Analiza tekstova

Na razini diskursa čestice ovoga tipa razmatraju se kao eksponenti semantičke kohezije, pa kao leksički konektori funkciju smisaonoga povezivanja obavljaju zahvaljujući relacijskoj komponenti u svome značenju. Budući da funkcioniraju kao „jedno od sredstava koherencije komunikacijskih tvorevina i obilježavaju semantičke relacije na komunikacijskom planu, o partikulama

moguće dileme oko toga je li Y u svakome pogledu X i posjeduje li Y baš sve reprezentativne odlike kategorije X ili ne. (usp. Ivić 1995: 228).

se može govoriti s komunikacijsko-pragmatičkoga aspekta” (Sesar 2009: 55). Stoga bi se na analizu pragmatičkih čestica mogao primijeniti instrumentarij teorije retoričkih struktura kao pragmatičke koncepcije organizacije diskursa (usp. Mann i Thompson 1987, Кибрик и Плунгян 1997, Палатовская 2014). Retorički odnosi omogućuju ustrojavanje diskursa jer se s pomoću njih organiziraju diskursne mikrostrukture (diskursne jedinice). Sami retorički odnosi (dalje u tekstu RO) dijele se na jednojezgrene i višejezgrene. Analiza građe pokazala je da se pragmatičke partikule *upravo*, *baš*//*тѣкмо, именно, точно* uklapaju u asimetrične, jednojezgrene odnose eksplikativnoga tipa koji povezuju jezgru (glavni segment značenja) i satelit (dodatne informacije), a subordinirani su načinu razvijanja teme (argumentativnomu, eksplikativnomu itd.).

Analizu tekstova provodimo tako što najprije izdvajamo jezgrenu i satelitsku diskursnu jedinicu (DJ⁵), a zatim definiramo tip retoričkoga odnosa. Diskursne jedinice obilježene su brojevima. Retorički odnosi najčešće su ekplikativnoga tipa (odnosi pojašnjenja i preformuliranja (Elaboration i Restatement (usp. Палатовская 2014)) i podređeni su razvijanju osnovne teme preko posrednih eksplikativnih postupaka. Zbog ograničenoga mjesta izlaganja navest ćemo primjere samo za hrvatski jezik prikupljene iz hrvatskoga nacionalnog korpusa, hrvatske kolokacijske baze i mrežnih izvora (URL 1, URL 2, URL 3).

1.3.1. Analiza tekstova

I. Usmeni diskurs (publicistički stil: intervju). Čestica *upravo*

Istinski vjerujem kako ćemo opravdati očekivanja koja stoje pred novom upravom, novim menadžmentom Končara i da ćemo nastaviti u duhu tradicije i u duhu dinamike razvoja koje je Končar imao (1)...

Jedna od institucija koja je davala taj tempo je i Elektrotehnički institut, osnovan 1961. godine (2). *Ne samo tempo, već i pretpostavke da Končar može držati korak s razvijenim svijetom, stalno promišljajući buduće segmente razvoja elektroenergetike* (3).

Končar danas ima velik broj visokoobrazovanih ljudi – od zaposlenih 3500 ljudi plus 500 u zajedničkoj tvrtki sa Siemens Energy-jem, više od 1300 ljudi je visokoobrazovanih, 900 inženjera strojarstva što i elektrotehnike (4). Ta

⁵ DJ mogu biti rečenice ili veće cjeline koje u odnosu na jezgenu segment imaju sporednu funkciju.

respektabilna snaga osigurat će **upravo te nove segmente razvoja** i naše mjesto na tržištu za sljedećih 10 plus godina (5).

Upravo je u postupku izrada Integralne strategije razvoja Končara 2020 +, s utvrđivanjem pravaca na kojima će Končar graditi svoju opstojnost (6).

Na upit urednika je li riječ o jačem digitalnom pozicioniranju Kolak odgovara kako je to točno (7). **Upravo jedna od ključnih pretpostavki daljnjeg razvoja Končara je digitalizacija** (8).

U navedenom odlomku uočavamo čitav postupak pojašnjenja koji se uspostavlja između jezgrene DJ (1) i satelitskih DJ (2 - 8). Eksplicitivnost se konkretizira kroz RO detaljizacije (*Elaboration*) i preformuliranja (*Restatement*) čime se osnovna tema „razvoj Končara u duhu tradicije i u duhu dinamike razvoja” upotpunjuje i proširuje.

Pragmatička čestica *upravo* ostvaruje distantnu semantičku koheziju povezujući DJ (5) s DJ (3). Uporabom čestice naglašava se postupak pojašnjenja koji se temelji na semantičkome odnosu podudaranja i na odgovarajućoj presupozicijskoj komponenti u značenju (‘podudaranje elementa Y s mišljenjem i očekivanjima govornika’).

U DJ (6) riječ *upravo* funkcionira kao prilog - *Upravo/trenutno je u postupku...* Između DJ (6) i (7), s jedne strane, i DJ (8), s druge strane, uspostavlja se odnos preformuliranja (*Restatement*) kojim se prethodni sadržaj (*Končar će graditi svoju opstojnost na jačem digitalnom pozicioniranju*) precizira i utočnjuje. Odnos preformuliranja definiran je semantičkim modelom upravljanja čestice i semantičkim valencijama bliskosti, usporedivosti koje omogućuju sinonimnu zamjenu eksplicitivnim konektorima *naime*, *točnije rečeno*, *riječju*: *usp. Naime / Točnije rečeno / Jednom riječju, jedna je od ključnih pretpostavki daljnjeg razvoja Končara digitalizacija...* U ovoj DJ primijetili smo i relativno rijetku uporabu riječi *upravo* kao eksternoga modifikatora, tj. *upravo* se odnosi na cijeli propozicijski sadržaj, a njegova inicijalna pozicija određuje mu ulogu konektora *par excellence*.

II. Usmeni diskurs (publicistički stil: intervju). Čestica *baš*

Kako doživljavate likovnu kritiku? Na jednoj Vašoj slici, naime, stoji natpis „Zlo mi je od kritičarki koje pojma nemaju (1)”. - Zgodno je da je baš ta slika završila na zidu jedne kritičarke i, koliko mi je poznato, gospođa je veoma zadovoljna s njom... Dobila ju je na dar od svoga muža, mojega kolege umjetnika, koji je tako, duhovito, stao na moju stranu (2).

U ovome primjeru izdvojili bismo jezgrene DJ (1) i satelitsku DJ (2) između kojih se uspostavlja pojasnidbeni odnos u skladu s eksplicitivnim razvijanjem teme „Kako doživljavate kritiku?” Kao i u prethodnim primjerima, česticom *baš* ističe se anaforička veza koja sadrži i presupozicijsku komponentu, tj. mnoštvo je alternativa svedeno na jedan element koji se potpuno poklapa s

elementom iz prethodnoga konteksta; *baš ta slika, a ne neka druga*. Smisaoni odnos analogije i podudaranja temelji se na semantičkoj valenciji jednakosti.

U usmenome diskursu realiziraju se ne samo RO, koji služe smisaonomu povezivanju diskursnih segmenata u jednu koherentnu cjelinu, nego i retorički odnosi koji se tiču ilokucijskih karakteristika iskaza i ilokucijske strukture teksta. U primjerima koji slijede čestica *baš* ne funkcionira kao konektor, nego kao modifikator ilokucijskoga profila asertivnih i ekspresivnih iskaza. Njezinom se upotrebom postiže učinak kulminacije sadržaja ili osobine, doseganja najviše točke u nečemu što objašnjava mogućnost sinonimne zamjene priložima za intenzifikaciju *apsolutno, sasvim, veoma//невероятно*, faktivnim priložima *zaista, doista// наистина*, pri čemu se faktivno značenje potonjih pomiče u pravcu ekspresivizacije ili idiomatizacije: *няма човек, който... npr.: Он је baš bolestan//Той е наистина (много) болен; Она је прекрасна i slatka djevojčica. Ваš је раметна i jako је volim//Тя е прекрасно и сладко момиче. Невероятно умна е и много я обичам; Cool gadgeti под борот: баš сватко би им се обрадовао//Готини джаджи под елхата: няма човек, който да не им се зарадва; Овај пораз баš боли//Това поражение наистина боли.*

Zaključak

U svome radu pokušali smo prezentirati integralni pristup prikazivanju diskursno-pragmatičkih, semantičkih i gramatičkih svojstava partikula *baš* i *upravo//тъкмо, точно, именно*. Koherentnost podataka s različitih razina analize potvrdila je mogućnost uspostave korelacije između modela upravljanja partikula na dubinsko-sintaktičkome planu i njihova funkcioniranja na razini iskaza i diskursa. Semantičke valencije, potencirane modelom upravljanja, presupozicijskim i modalnim komponentama, omogućuju partikulama uklapanje u mrežu retoričkih odnosa tipa detaljizacije i preformuliranja, a također i ulogu modifikatora ilokucijskih karakteristika asertivnih i ekspresivnih iskaza. Semantičke informacije istodobno pružaju i uvid u semantičke mehanizme sinonimne zamjene drugim česticama tipa *zaista, zapravo*, pridjevima i priložima za intenzifikaciju što bi nedvojbeno imalo i praktičnu primjenu u podučavanju jezika i prevođenju.

Izvori

- ANIĆ, Vladimir 2006. Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Novi Liber: Znanje.
URL 1: <https://dcl.bas.bg/bulnc/> Pristup 4. lipnja 2023.
URL 2: <http://riznica.ihjj.hr/philologic/Cijeli.whizbang.form.hr.html>. Pristup 20. veljače 2023.
URL 3: <http://ihjj.hr/kolokacije/> Pristup 10. ožujka 2023.
URL 4: <https://www.poslovnifm.com/podcast-emisija/tjedne-emisije/vrijeme-je-za-gospodarstvo/kolak-izvoz-je-u-konacnici-kljuc-uspjeha/>) Pristup 15. srpnja 2023.

Literatura

- BADURINA, Lada. 2018. „O semantici i pragmatici diskursnih oznaka”. *Riječki filološki dani XI: Zbornik radova*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet: 63–74.
- BADURINA, Lada, PRANJKOVIĆ, Ivo. 2021. „Vrste riječi: gramatikalizacija i pragmatikalizacija”. *Riječki filološki dani XII: Zbornik radova*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet: 13–22.
- FRASER, Bruce. 2009. *An Account of Discours Markers*. https://www.researchgate.net/publication/233594552_An_Account_of_Discourse_Markers. Pristup 20. veljače 2022.
- GLIGORIĆ, Igor Marko. 2013. *Hej, da ili ne? (uzvik, čestica ili veznik?)*. [http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2249/1/\(Gligori%C4%87,%20Igor%20Marko%20-%20Hej,%20da%20ili%20ne%20_uzvik,%20%C4%8Destica,%20veznik\).pdf](http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/2249/1/(Gligori%C4%87,%20Igor%20Marko%20-%20Hej,%20da%20ili%20ne%20_uzvik,%20%C4%8Destica,%20veznik).pdf). Pristup 20. siječnja 2025.
- IVIĆ, Milka. 1995. *O zelenom konju. Novi lingvistički ogledi*. Beograd: Slovoğraf: 225–236.
- MANN, William, THOMPSON, Sandra. 1987. *Rhetorical Structure Theory: A Theory of Text Organization*. https://www.sfu.ca/rst/pdfs/Mann_Thompson_1987.pdf. Pristup 10. siječnja 2022.
- MIŠKOVIĆ-LUKOVIĆ, Mirjana, DEDAĆ, Mirjana. 2010. *South Slavic Discourse Particles* (ur. Mirjana N. Dedać i Mirjana Mišković-Luković). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- PRANJKOVIĆ, Ivo, SILIĆ, Josip. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- SESAR, Dubravka. 2009. „Čestice – uvodne i umetnute riječi”. *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim*. Zagreb: FF Press: 49–56.
- TAFRA, Branka. 1998. „Konverzacija kao gramatički i leksikografski problem”, *Filologija*, nr. 30–31.
- SCHIFFRIN, Deborah. 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: 349–361.
- АПРЕСЯН, Юрий. 2009. *Исследования по семантике и лексикографии, т. 1. Парадигматика*. Москва: Языки славянских культур.
- КИБРИК, Александр, ПЛУНГЯН, Владимир. 1997. „Функционализм”. *Фундаментальные направления современной американской лингвистики*. Москва: изд. МГУ: 276–339.

- МИШКОВИЧ-ЛУКОВИЋ, Мирјана. 2015. *Прагматика*. Универзитет у Крагујевцу: Филолошко-уметнички факултет.
- НИЦОЛОВА, Руселина. 2008. *Българска граматика. Морфологија*. Софија: УИ „Св. Климент Охридски“.
- ПАЛАТОВСКАЈА, Елена. 2014. *Дискурсивниј анализ и теорија риторическој структуре*. <http://nbuv.gov.ua>. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_29_14. Pristup 10. lipnja 2023.

THE PRAGMATIC PARTICLES *BAŠ* AND *UPRAVO*, *TЪKMO* AND *ИМЕННО* (EXACTLY AND NAMELY) IN CROATIAN AND BULGARIAN

Summary

The study offers a model for describing the pragmatic particles *baš* and *upravo*, *tъkmo* and *именно* (*exactly* and *namely*) in the Croatian and Bulgarian languages. The leading method is holistic and based on Yu. Apresyan's theory of integral description of language, and it integrates the Rhetorical Structure Theory and the Relevance Theory. The integral description model endeavors to establish a correlation between the structural linguistic and discursive pragmatic characteristics of the particles. With the help of analytical interpretation of dictionary definitions, there is constructed a model of management of the particles on an in-depth syntactic level. The analysis of examples from the national corpora aims to show how the discursive properties of the particles are determined by their management model and its variance under the influence of context. The analyzed particles signal primarily rhetorical relations of an explicative type – detailing and rephrasing, which render communication more effective and meaningful.

KEYWORDS: *pragmatic particles, pragmatic semantic distinction, theory of integral description, rhetorical structure theory*